

LA TRISTA HISTÒRIA DEL CONVENT DE NOSTRA SENYORA DEL CARME DE VALLPARADÍS (TERRASSA) (*)

Jill R. Webster

L'orde del Carmel s'establí a Europa durant la primera meitat del segle XIII, i al final d'aquest mateix segle fundà convents a Lleida i a Barcelona. Els primers frares de l'orde del Carmel havien d'enfrontar-se a una sèrie de problemes que no tenien els dominics o framenors. La principal dificultat, i podem dir que la fonamental, era la recerca d'una identitat pròpia. Els carmelites havien tingut el seu origen al mont Carmel, a Palestina, però amb la caiguda de Jerusalem al final del segle XII deixaren el seu lloc d'origen i s'estengueren a Europa. La regla de sant Albert, que s'establí entre 1206 i 1214, fou un intent d'organitzar els diferents grups d'ermitans en un orde religiós de tipus mendicant. Això no obstant, per a molts carmelites les arrels eremítiques eren més importants que la vida activa, mentre que per a uns altres aquesta tenia més valor. La dicotomia entre les tendències contemplatives i les actives de l'orde del Carmel havia de causar inquietuds i cabòries durant tota l'edat mitjana, especialment durant els segles XIV i XV, quan la situació de l'Església provocà el desconcert entre els fidels i una inquietud general en tot el cristianisme occidental. Preocupat per la proliferació dels ordes religiosos de poca envergadura, el concili de Lió del 1274 decidí de suprimir els menys viables, com el dels Frares de la Penitència de Jesucrist, coneguts popularment com a "frares del sac". Al mateix temps, decidiren deixar-ne continuar provisionalment uns altres, entre ells l'orde de Nostra Senyora del Carmel. Finalment, al voltant de l'any 1326, el papa Joan XXII estengué la butlla *Super Cathedram* a tots els mendicants i, des d'aquell moment, els carmelites tenien els mateixos privilegis i el mateix estatus que els dominics i els franciscans.

La decisió del concili semblava haver solucionat els problemes que tenia l'orde sobre la seva identitat, perquè ja podien participar activament en els afers de la vida urbana. Però el seu nou estatus feia que els frares del Carmel, com els dominics i els franciscans, haguessin d'afrontar l'antipatia del clergat secular, que veia amb recel la popularitat dels mendicants (els quals, per cert, els privaven d'una part del suport a què estaven acostumats i, en conseqüència, dels beneficis econòmics que això suposava). Els frares del Carmel tenien, emperò, un problema més greu: la dicotomia interna de l'orde, que, al segle XV, amb el rerefons de problemes tant religiosos com socials, semblava adquirir més importància. A més a més, el cisma que havia dividit tota la cristiandat en camps adversos (els partidaris del papa de Roma i els que donaren suport al d'Avinyó) dividí de la mateixa manera l'orde del Carmel. La situació va durar més de vint anys i el fet que un dels papes fos aragonès tenia un relleu que no es podia menystenir; a continuació veurem que el papa Luna va ser l'origen de molts dels conflictes entre la nova fundació de Terrassa i el convent del Carme de Barcelona.

És natural que aquesta divisió de l'orde tingués repercussions en la vida espiritual i que impedís el normal desenvolupament de la missió dels frares. Evidentment, hi havia uns carmelites que es preocupaven per l'estat de l'orde, i més quan veien la trista trajectòria de les eleccions

pontificals. Al capdavant, aconseguiren reunificar l'orde l'any 1411 sota el priorat general de fra Joan Grossi, el mateix que havia estat general de la facció avinyonesa.¹ Per als partidaris de Roma aquesta decisió no devia ser gaire grata i és interessant de remarcar que algunes províncies no assistiren al capítol general de Bolonya, en el qual totes dues tendències arribaren a un acord.² Entre els que no assistiren al capítol hi havia els representants de Catalunya, on, cal suposar-ho, l'animositat contra els partidaris del papa romà era encara molt viva, i on el provincial, fra Bernat de Riu-sec, era partidari de la facció avinyonesa. Pels esdeveniments posteriors, sembla que fra Bernat no havia tingut cap interès a formar part d'un capítol que tenia com a motiu principal la reunificació de l'orde. Finalment, per obediència, i possiblement contra voluntat seva, va haver d'acceptar la realitat; però sembla que no va abandonar mai el seu amic, el papa Luna, Benet XIII. Aquest va viure al palau de Peníscola fins a la seva mort, l'any 1424, i, encara que dimitis del pontificat l'any 1415, continuava animant els seus addictes a donar suport a la seva causa papal, que ell considerava legítima.

Els esdeveniments del final del segle XIV i el principi del XV devien ser desmoralitzadors per a molts frares, que no veien cap més solució als problemes que l'abandonament de la vida activa en favor de la contemplativa. La fundació del convent de Salgar, l'any 1404, era un exemple d'aquesta tendència a retornar a la vida eremítica i a seguir l'esperit dels primers frares carmelites.³ La decadència de l'Església durant aquest període perturbava els més devots i el retorn a una vida més simple i distanciada dels afers del món semblava, per a molts, l'única solució. Per als franciscans, aquesta actitud resultà en una divisió de l'orde en dos: conventuals i observants, amb la fundació del convent observant del Sant Esperit, situat dins el terme municipal de Morvedre, el modern Sagunt (1404), precisament el mateix any de la fundació del convent carmelità de Salgar.⁴ També, en alguns llocs, hi havia una renaixença cartoixana i l'exemple més destacat n'era el convent de la Vall de Crist, dotat l'any 1385 pel rei Martí, quan era primogènit, i el primer prior del qual fou fra Bonifaci Ferrer, germà del conegut fra Vicent, valencià de fama.⁵

Fora de la Corona d'Aragó, es començà a fer notar el mateix esperit de reforma, i al nord d'Itàlia els carmelites fundaren, l'any 1413, el convent de Le Selve, entre Florència i Pisa.⁶ És possible que el convent de Terrassa fos una altra temptativa de reforma en terres catalanes i un intent de retornar als orígens eremítics, i és precisament la curiosa història d'aquesta fundació que volem fer conèixer. La curta vida del convent, la seva posició ambigua i la manca de documentació no permeten arribar a conclusions definitives sobre la motivació dels fundadors. Això no obstant, podem dir amb certesa que l'orde obligà el convent de Barcelona a tancar el de Terrassa al cap de pocs anys d'existència. La decisió del capítol de Montpeller, del 1420, de destituir el prior de Terrassa del seu càrrec marcà la trajectòria del convent i el trist futur de Santa Maria del Carme de Vallparadís. Des d'aquest moment és evident que

(*) Treball publicat a *Anuario de Estudios Medievales*, 25/1, Barcelona, 1995, p. 215-234. L'autora és docent del St. Michael's College, de la Universitat de Toronto (Canadà).

tingué problemes greus que els conventuals no es van veure capaços de solucionar. La situació és complicada i, per tal de comprendre-la, cal recórrer als pocs documents notarials d'aquells anys sobre els carmelites que es conserven a l'Arxiu Històric de Terrassa. Per la seva índole, els apunts notarials i alguna de les informacions no són prou explicatius per a fer altra cosa que conjecturar sobre la interpretació correcta dels problemes que podien tenir els carmelites en aquell indret.

El convent del Carme de Terrassa va ser fundat al mateix lloc abandonat pels cartoixans quan van marxar cap a Montalegre. El monestir cartoixà de Vallparadís s'havia establert a mitjan segle catorze, a la propietat de la família Centelles de Terrassa, i era un de tants monestirs que aquests monjos fundaren en aquella època a Catalunya i València.⁷ Tots tenien noms semblants i alguns, com Montalegre i Vall de Crist, varen tenir un paper de molta volada. Curiosament, i a diferència dels altres, la vida del monestir cartoixà de Vallparadís de Terrassa va ser molt curta, possiblement perquè hi havia uns altres monestirs pròxims que el privaven del suport necessari per a desenvolupar-se. De totes maneres, l'orde decidí vendre la propietat i, segons Josep Soler i Palet, els monjos abandonaren Terrassa l'any 1415, una data de la qual hem de discrepar perquè els documents existents semblen suggerir que els cartoixans havien marxat de Vallparadís dos anys abans, o sigui al final del 1413.⁸

L'orde del Carme, potser inspirada per l'esperit eremític, decidí comprar els terrenys del castell de Vallparadís de Terrassa i fundar-hi un convent nou, filial del de Barcelona, al mateix lloc que havien ocupat els cartoixans. La compra dels terrenys fou realitzada per fra Bernat de Riu-sec, que residia al convent carmelità de Barcelona i la família del qual procedia del mas Riu-sec, de Terrassa, del qual parlarem més endavant.⁹ Fins ara, els historiadors dubtaven de l'efectivitat de la fundació, convençuts que només hi hagué una temptativa d'establir una casa a Terrassa.¹⁰ La meua investigació dels llibres notarials de l'Arxiu Històric de Terrassa prova sense cap dubte que, per pocs anys, al començament del segle XV, el poble de Terrassa tingué un convent de frares del Carme.

El 13 de desembre de 1413, fra Bernat de Riu-sec, com a prior provincial (de la facció avinyonesa), efectuà la compra de Sant Jaume de Vallparadís, ubicat al castell dels Centelles, a la parròquia de Sant Pere de Terrassa.¹¹ En aquesta data, el batlle de la ciutat anuncià la compra dels terrenys per part del mateix fra Bernat, mestre en teologia, prior provincial de Catalunya i vicari general de l'orde del Carmel. Escrit en català, el text del document diu que fou "comprat en nom e a ops d'un novell monastir, lo qual se deu instituir en la dita casa sots invocació de la Verge Maria de la Vall de Sent Jacme del dit orde del Carma".¹² La compra incloïa totes les possessions del monestir dels cartoixans, "hòmens e fembres, masos, censos, agents, demenys, rendes, terres, honors e possessions, molins, casals e ab tot[e]s altres [coses] del dit monastir de Sent Jacme de la Vall de Peradís de l'orde de Cartoixa". La compra fou anunciada a Barcelona durant un període de trenta dies, per deixar temps a la reflexió, en cas que algú estigués en contra de la venda. Segons el costum de l'època, i d'acord amb la llei vigent, havien de passar trenta dies perquè la compra fos legal. Si el comprador no havia pagat i signat el

contracte durant aquell període, la venda es declarava nul·la. Si per alguna raó el venedor hi posava entrebancs i no signava, tampoc no s'efectuava la venda. La idea de tal provisió era d'evitar problemes de pagament o un canvi d'intenció per part d'un dels contractants. Sabem, per les vendes posteriors, que, entre les propietats que tenien els carmelites amb aquesta compra, quasi totes es trobaven a la parròquia de Sant Pere de Terrassa: les més interessants eren la probable casa familiar de fra Bernat de Riu-sec i les propietats que pertanyien a la família de fra Bernat de Far, un dels primers conventuals del nou convent del Carme de Terrassa.¹³

Evidentment, en aquest cas ningú no s'oposà a la venda perquè consta als *Acta Capitulum Generalium Ordines Fratrum B. V. Mariae de Monte Carmelo* que quatre dies més tard, o sia el 17 de desembre de 1413, el papa Benet XIII comunicà la seva aprovació de la compra a un canonge de Barcelona perquè ell ho fes saber a fra Bernat de Riu-sec.¹⁴ L'orde ja s'havia reunificat sota el general de tendència avinyonesa, fra Joan Grossi, i alguns addictes de l'antipapa continuaven pertorbant la unitat aconseguida amb tanta dificultat. És curiós que la situació conflictiva del convent de Terrassa es pogués allargar tants anys sense resoldre's, o sense que el general de l'orde hi intervingués, un fet que atribuïm a dues raons principals. Primerament, el provincial de Catalunya restava lleial al seu amic, l'antipapa, i tenia simpatia per la posició de fra Jaume Berenguer de Terrassa; i el general de l'orde, per la seva banda, no volia prendre cap decisió que molestés fra Bernat de Riu-sec. D'aquesta manera, potser tant ell com fra Joan Grossi varen pensar que amb el temps la situació es resoldria per ella mateixa.

Els *Acta Capitulum* no mencionaven la finalitat de la compra, potser perquè a l'hora d'efectuar-la encara era incerta. De totes maneres, en decidir de fundar un convent a Terrassa, i d'acord amb la forma de pagament emprada pels ordes religiosos de l'època, els carmelites determinaren pagar a terminis la suma demandada per la compra. El primer pagament fou efectuat el dia 13 de gener de 1414, aproximadament, i la resta de la quantitat un mes després, el 10 de febrer.¹⁵ En aquella data sabem que els carmelites devien 30 lliures als cartoixans. Malauradament, no sabem quin percentatge representaven del preu sencer. Seria normal que la segona paga suposés una mínima part del preu de la propietat, i és possible, així, que els frares paguessin un total de 130 lliures pel nou terreny. Dues setmanes després del primer anunci, n'hi havia un altre —encara que per l'estat molt deteriorat del document no se'n pugui llegir bé el text—, que no permet de saber si el convent ja s'havia establert o si encara s'anava preparant el terreny abans de prendre'n possessió.¹⁶ Tot plegat, era lògic que els frares no tardessin gaire a ocupar el castell i a nomenar el primer prior, fra Jaume Berenguer, perquè el seu nom consta en un document del 7 de març de 1414.¹⁷ El nom de fra Jaume com a prior de Barcelona es troba també dins el manual notarial de Julià Roure, de Barcelona, l'octubre del 1412 i el març del 1413, i hem de concloure que l'orde el nomenà prior de Terrassa immediatament després de la compra del castell de Vallparadís.¹⁸ És probable que des del principi fra Jaume tingués una certa independència en els afers del convent afiliat al de Barcelona, ja que, de fet, el provincial

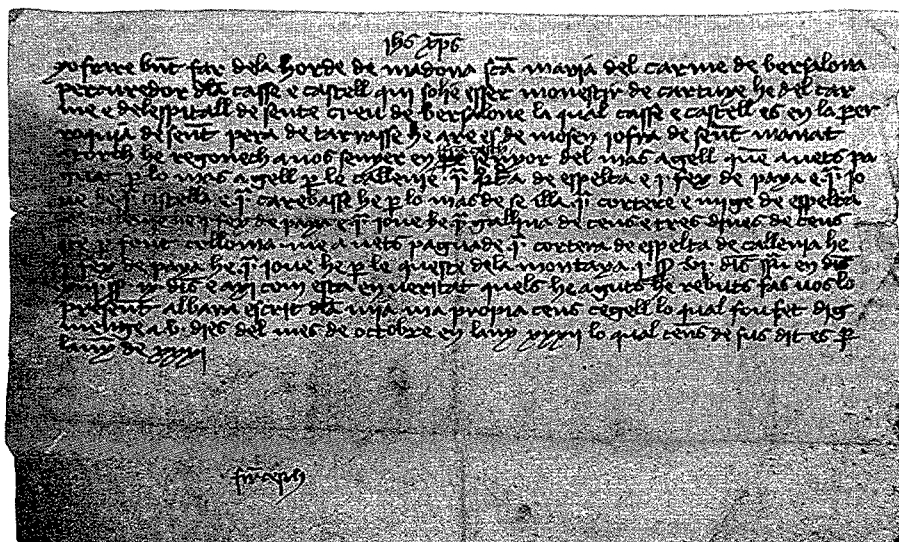
era amic seu. Això no obstant, podem dir també que el prior del convent de Barcelona intervingué en l'establiment de Santa Maria del Carme de Vallparadís de Terrassa i en la seva vida accidentada. Els documents notariais suggereixen una possible manca d'entesa entre el prior de Terrassa i el prior de Barcelona, fra Jaume Pujades (escrit «Pujada» en tots aquests documents). És impossible donar amb certesa la causa d'aquest conflicte, però no seria gaire arriscat suggerir que tenia a veure amb la insistència del prior de Terrassa de continuar el seu suport envers Benet XIII, aleshores ja contra els manaments de l'orde.

Nogensmenys, el 7 de març de 1414, fra Jaume Berenguer “com a prior” va demanar que els ciutadans respectessin la nova fundació i que la protegissin de qualsevol dany.¹⁹ Era natural també que, durant els primers anys, el prior de Barcelona, fra Jaume Pujades, tingués interès a vigilar les activitats del nou convent, i encara més si tenia dubtes sobre l'enfocament espiritual de fra Jaume. Amb tots aquests tràmits preliminars, passaren uns quants mesos abans que els frares no poguessin ocupar el convent i, el 6 de març de 1414, per tal d'evitar perjudicis i danys per part dels ciutadans, fra Jaume Pujades (i no pas fra Jaume Berenguer) nomenà el sotsbatlle de la ciutat, Nicolau Vidal, teixidor de pany de llana, com a procurador seu.²⁰ Aquest tenia l'obligació d'ocupar-se de la nova propietat de Sant Jaume de Vallparadís, i d'assegurar-se que no es presentessin contratemps durant l'època que el castell restés desocupat. Com que tenia obligacions pròpies a Barcelona, Vidal no podia desplaçar-se a Terrassa per vigilar personalment les terres. Així, el 14 de març, en Nicolau Vidal, complint les seves obligacions com a sotsbatlle de Terrassa i procurador de fra Jaume Pujades, va manar de publicar un altre anunci.²¹ La intenció era evitar que els ciutadans de Terrassa —dones, nens i nenes o el bestiar, a qualsevol hora del dia o de la nit— trepitgessin la propietat anomenada mas Viver, la casa que pertanyia als “Mestres del Quadre de Casa o Castell dels Carmelites”. Les infraccions serien castigades amb una multa de cinc sous.

Troblem un xic estrany el fet que els carmelites, una vegada pagada la compra, no ocupessin la casa; en altres situacions semblants, els frares acostumaven a residir en el lloc que havien comprat immediatament després de pagar la primera quantitat. Aquí notem una certa demora per part dels carmelites a poblar la nova propietat amb religiosos, malgrat la por que, si la deixaven buida, podien sorgir dificultats imprevistes. Sembla que la idea de fundar un convent a Terrassa nasqué d'un petit grup de frares, entre els quals es trobaven fra Bernat de Riu-sec i fra Bernat de Far, nadius de la ciutat i addictes a l'antipapa, els quals, veient que els cartoixans abandonarien el castell de Sant Jaume de Vallparadís, cregueren que podien fundar un convent eremític carmelità. És possible que, amb aquesta intenció, anessin a trobar el venerable Bertran Nicolau, ciutadà adinerat de Barcelona i devot de Nostra Senyora del Carme, a fi de demanar-li els diners necessaris per a la compra. Sabem que Bertran Nicolau n'era el fundador i que uns quants anys més tard tornà a mostrar el seu compromís amb l'orde donant una gran quantitat de diners al convent del Carme de Barcelona. Al voltant de l'any 1420, diposità 1.555 lliures, 5 sous i 7 diners en una taula de canvi de Barcelona per a l'ús dels carmelites.²²

El motiu resta desconegut, però essent l'any de la destitució de fra Jaume Berenguer com a prior de Terrassa, ens preguntem si tenia quelcom a veure amb el convent de Santa Maria del Carme de Vallparadís. Podia tractar-se d'una venda i no pas d'una donació, però els documents existents no són prou explícits per a poder endevinar-ho.

Sigui com sigui, a partir d'aquell any el convent filial tornà a integrar-se molt més estrictament en l'estructura del de Barcelona. Fra Bernat de Far, que l'any 1431 residia a Barcelona com a procurador de l'exconvent de Terrassa, tancava la venda de la propietat de Vallparadís i, al mateix temps, servia l'hospital de Santa Creu de Barcelona.²³ El més interessat de tots, a part del prior, fra Jaume, era fra Bernat de Far, probablement de la família que tenia el mas

Àpoca de censos atorgada per fra Bernat de Far el 5 d'octubre de 1432 (vegeu-ne la transcripció a la nota 23).
Foto: Arxiu Històric Comarcal de Terrassa.

de Far o el de Sa Castlania, de la mateixa parròquia de Sant Pere. Seria interessant saber fins a quin punt ell o la seva família varen ser els animadors de la compra dels terrenys. Certament, va ser ell qui va intervenir en moltes transaccions fetes durant el període de liquidació dels béns del convent de Vallparadís i la persona amb més influència de Terrassa. Com es podia esperar, quan s'havien de liquidar els béns sempre hi havia entrebancs; així, l'any 1426, fra Bernat, actuant en nom de fra Nadal Garriga, de la casa de Barcelona, havia de comparèixer a Terrassa per explicar a Bartomeu Costa, canonge de la Seu de Barcelona, i a Guillem Girona, de la mateixa ciutat, tots dos capitosts del Sagramental dels síndics i prohoms de la vila de Terrassa, el fet pel qual els homes del Sagramental no havien pagat contribucions de la talla. Explicaren que no les havien pagades perquè no n'havien tret cap profit.²⁴ Es veu que els capitosts dels síndics i prohoms de la vila de Terrassa intentaven obligar els homes del Sagramental a pagar la talla. Fra Bernat de Far i fra Nadal Garriga, fent ús de l'autoritat que els havia donat el rei, manaren i demanaren que aquells no cobressin res de la dita quadra i que tampoc no procedissin contra seu. Sense tenir tota la correspondència sobre el cas és difícil saber per què els dos carmelites tenien tanta autoritat, però creiem possible que ells, conscients que el rei els protegia i que els ordes mendicants no havien de pagar impostos, l'haguessin assabentat del problema, i que a l'hora del document es trobaren prou segurs del suport reial per a defensar els drets dels homes de la quadra del Sagramental.

Els carmelites encara varen poder treure algun profit de les terres, després de clausurar el convent, venent-ne el blat, el vi, la civada i altres productes, tant l'any 1429 com l'any 1431, alguns dels quals provenien del mas de Riu-sec.²⁵ L'últim document que parla de les quantitats rebudes pels productes i les terres és del 23 d'agost de 1431 i es tracta de 33 sous de tern de Barcelona que han de rebre d'Antoni Fabra, del mas de Vinyals, de la parròquia de Sant Pere de Terrassa.²⁶ Alguns familiars de fra Bernat de Far vivien al mas de Sa Castlania, a la parròquia de Santa Maria de Terrassa, uns dibuixos del qual es troben al llibre de Cardús i, abans que els carmelites no marxessin de la vila, sembla que havien rebut censals sobre el mas que potser van adquirir quan varen morir els pares de fra Bernat.²⁷ De totes maneres, l'any 1421, Guillem de Far, possiblement el germà de fra Bernat, ja havia adquirit el mas de Sa Castlania, pagant-ne els aniversaris a Santa Maria de Terrassa, de l'orde de Sant Ruf (agustins), evidentment perquè els carmelites havien començat a tancar el convent de Terrassa.²⁸

La vida dels carmelites no era gens fàcil durant les primeres dècades del segle XV. Havien d'afrontar els conflictes que comportava el cisma, la reunificació de l'orde i la ubicació dels convents de Salgar, Terrassa i Vic. Però mentre que a Salgar i Vic semblava que els problemes s'anaven solucionant tranquil·lament, a Terrassa arribaren a ser cada vegada més difícils de resoldre. Sis anys després de fundar-se el convent, el general de l'orde censurà per desobediència el prior i els conventuals que residien al nou convent.²⁹ Al capítol general de Montpeller del 26 de maig de 1420, el general, fra Joan Grossi, havia demanat la dimissió de fra Jaume Berenguer com a prior del convent de Terrassa. És evident que aquesta decisió es va prendre

després de consultar, potser diverses vegades, amb el prior de Barcelona, fra Jaume Pujades, sobre el comportament de fra Jaume Berenguer i dels frares del convent de Terrassa i, sobretot, perquè amb la reunificació de l'orde l'obediència de tots els convents era molt necessària per al futur desenvolupament de la missió carmelitana. Sembla que fra Jaume Pujades havia intentat corregir fra Jaume Berenguer, però aquest havia resistit totes les pressions per fer-lo obeir el general, el provincial i el prior de Barcelona.³⁰ Igualment, podria ser que les relacions poc cordials entre fra Jaume Berenguer i fra Jaume Pujades, el prior de Barcelona, tinguessin l'origen en els problemes del cisma. L'únic recurs que tenia fra Jaume Pujades era el del capítol general, sobretot perquè fra Jaume Berenguer tenia el suport dels altres conventuals de Terrassa. Certament, fra Jaume Pujades se sentia responsable del benestar del nou convent perquè era filial del de Barcelona, i no ha de sorprendre que, finalment, hagués d'actuar contra fra Jaume Berenguer. Creiem que, en aquest cas, hi concorrien unes circumstàncies especials, com per exemple l'amistat entre fra Bernat de Riu-sec i fra Jaume Berenguer i la vinculació de tots dos al papa Luna. Segons els *Acta Capitulum Generalium*, fra Pere Just era provincial de Catalunya (de la facció romana?) l'any 1411, però, sense que hi hagués cap altre capítol general, el mateix any de la compra de Vallparadís (1413) els *Acta* mencionen fra Bernat de Riu-sec com a provincial.³¹ L'any 1416 el capítol general de Banyuls (província de Narbona) no va nomenar cap frare provincial de Catalunya i sembla que fra Bernat mantingué el càrrec fins al 1420. Encara que, com a provincial, ell tenia l'obligació de disciplinar el prior de Terrassa, si aquest no feia cas del prior de Barcelona per raons d'antipatia personal, és molt probable que fra Bernat preferís evitar la decisió violenta de destituir el prior a qui ell mateix havia donat suport l'any 1413. Al capítol general del 1420, fra Joan Grossi va nomenar fra Bernat com a soci seu, probablement per allunyar-lo del conflicte de Terrassa, i fra Jaume Pujades com a definidor de Catalunya.³² Aquesta decisió del general sembla confirmar la nostra opinió que fra Bernat de Riu-sec es trobava en una situació molt delicada i preferia distanciar-se d'una decisió que ell, per raons d'amistat i vinculació durant el cisma, no podia aprovar.

Així, el 4 de juliol de 1420, en presència del notari Joan Bertran, el capellà de Sabadell, Pere Serra, Francesc Sastre, de Terrassa i Ramon Mora, causídic de Barcelona i procurador del prior provincial fra Jaume Pujades, fou llegit un document que comunicava la decisió del capítol general a fra Jaume Berenguer i als frares del convent de Terrassa.³³ En presentar-se davant el convent aquests delegats del provincial, trobaren les portes tancades i sembla que ningú no volia obrir-les. Sens dubte, tots els frares s'havien assabentat del contingut del document i de la decisió del general de l'orde. Els representants del prior de Barcelona insistiren que obrissin la porta, i finalment un frare decidí fer-ho. Dissortadament, tractant-se d'apunts del notari, el text sencer no apareix al manual notarial, i això fa impossible assabentar-se de tot el contingut del document enviat pel general de l'orde. No dubtem que fou escrit amb *tota la força disciplinària que tenia a la seva disposició* fra Joan Grossi. En queden l'*incipit* i la referència a la data del capítol del 26 de maig, amb l'anotació que es tractava de

comunicar a fra Jaume Berenguer la decisió del general. Explicava molt clarament que fra Jaume i els seus frares l'havien d'obeir *sub pena rebellionis* perquè la seva rebel·lió, segons el document, anava contra el papa, contra el general de l'orde i contra el prior de Barcelona. Aquí hi ha una confusió, perquè no hi ha cap referència al càrrec de fra Jaume Pujades; el document l'anomena prior de Barcelona però, de fet, el prior del convent de Barcelona, l'any 1420, era fra Joan Xifre o Sifredi, i fra Jaume era definidor de Catalunya.³⁴ Aquell mateix dia, el 6 de juliol de 1420, fra Jaume Berenguer escriu la seva resposta a la comunicació de fra Jaume Pujades i del procurador, Ramon Mora, donant la seva conformitat al manament del general, fra Joan Grossi.³⁵ No tenim el text de la resposta de fra Jaume Berenguer, però creiem que l'episodi de la porta confirma el disgust que sentien el prior de Terrassa i els seus companys. Tots els documents posteriors, amb una sola excepció, el qualifiquen com a *olim prior*, o sia "el que fou prior".³⁶ Molt a desgrat seu, fra Jaume s'havia vist obligat a complir la decisió del capítol general de Montpeller i traslladar-se al convent de Peralada quan va marxar de Terrassa. Pel que sabem de la seva vida posterior, va continuar a Peralada, d'on era nadiu, i visqué allí fins al 1435, i potser alguns anys més.³⁷

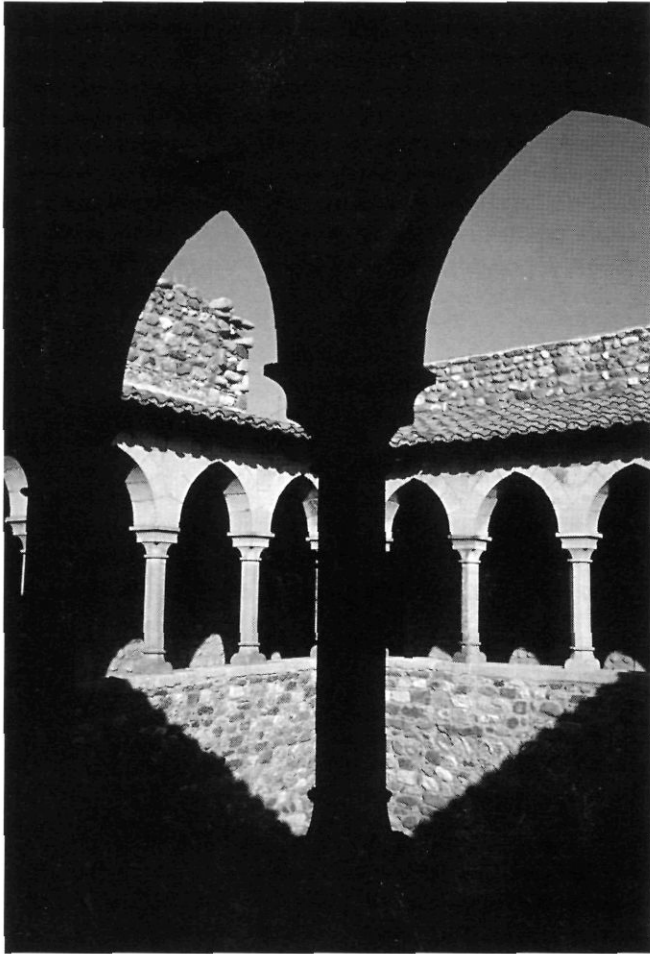
No obstant això, i llegint entre ratlles, creiem que fra Jaume Pujades havia donat una gran oportunitat perquè el prior de Terrassa es penedís de la seva intransigència; havien passat quasi deu anys des de la reunificació de l'orde. El papa Luna, que potser va ser la causa de les dificultats, no morí fins el 1424 i, fins a la seva mort, hi havia molta gent de la Corona d'Aragó que continuava donant-li suport, i això originava problemes de lleialtat i d'addicció al papa de Roma. Fra Jaume Berenguer era entre ells? No ho sabem, però ho creiem molt probable, atès el ressentiment que servava per la seva forçada dimissió del càrrec de prior i per la seva obstinada vinculació a Benet XIII. Sigui com sigui, la destitució del prior debilità el convent de Santa Maria del Carme de Vallparadís i presagià la cloenda d'un episodi poc il·lustre per als frares del Carme de Barcelona.

A continuació, donem un resum dels documents existents per a subratllar la cronologia dels fets que, en aquest cas, resulta tan important. Com ja indicàvem al principi d'aquest estudi, no hem trobat cap més documentació que la conservada a l'Arxiu Històric de Terrassa. Els registres de cancelleria dels reis de la Corona d'Aragó, tan rics per a altres coses, no esmenten aquest convent de Terrassa. Els *Acta Capitulum* registren la compra del terreny a Terrassa i la temptativa de fundar el convent, però no parlen d'aquest episodi malaurat per a l'orde. En total, hem de comptar amb uns cinquanta documents, alguns dels quals no tenen més que un *incipit* o una data amb l' anotació on es deia que l'escrit no s'efectués. Ja hem fet referència als documents de compra de la casa i ara parlarem dels pocs documents que es refereixen als anys anteriors a la destitució de fra Jaume Berenguer.

El novembre del 1414 fra Jaume Berenguer, mestre en Sagrada Escripura i prior, i Pere de Vallseca, de Barcelona, concediren els censos d'uns camps en franc alou, anomenats "de les Centelles", a un resident de la parròquia de Sant Joan, per 11 sous de Barcelona, que s'havien de

pagar cada any per Nadal.³⁸ Uns quants dies més tard, trobem fra Jaume com a prior, amb fra Montserrat de Puigalt, fra Antoni Adrover i fra Bernat de Far, els quals establiren, amb l'esmentat Pere de Vallseca de Barcelona, un cens en emfiteusi relacionat amb una propietat anomenada Argamirts, situada a les muntanyes de les Garrigues, per 8 sous que s'havien de pagar cada any per Nadal, a partir de la data del document.³⁹ El dia següent, fan el mateix amb una altra casa anomenada Can Cabanyes, per 22 sous d'entrada el Nadal següent; i el 26 de febrer de 1415, en un capítol conventual al qual assistiren tots els frares del convent de Terrassa, tornaren una sèrie de productes del mas de Sa Castlania a Bartomeu Barba, de la parròquia de Sant Julià.⁴⁰ En aquell capítol eren presents fra Jaume Berenguer, prior, fra Montserrat de Puigalt, fra Antoni Adrover, fra Miquel Massot i fra Bernat de Far, un total de cinc frares. El territori que pertanyia als cartoixans devia cobrir una àrea molt gran i és interessant remarcar que tots els documents, amb excepció del que tracta de la dimissió de fra Jaume Berenguer, es relacionen amb les propietats que regien els carmelites. L'origen cartoixà dels territoris queda ben evident i els documents semblen molt més habituals per als habitants originaris de Vallparadís que no pas per als frares que acabaven de comprar-los. Aquesta realitat ens fa preguntar, una vegada més, quin motiu tenien els carmelites de comprar territoris tan extensos per a fer un convent eremític? Les conclusions tampoc no poden ser definitives per manca de documentació, però es possible que, assabentat del desig d'alguns frares de viure fora de la ciutat i dedicar-se a la vida contemplativa, el fundador Bertran Nicolau els oferís els diners per a comprar el castell de Vallparadís. En aquest cas, hauria estat difícil rebutjar l'oferta tan generosa i d'allí, potser, varen néixer els conflictes que tenien fra Jaume Berenguer i fra Jaume Pujades, que vivien tots dos en aquell moment al convent de Barcelona. El castell, amb les seves pertinences, responia molt bé a les necessitats dels cartoixans, però per als carmelites no podia ser més que una font de preocupacions. La seva missió era diferent, mendicant i concentrada en la població urbana, i no tenien ni l'experiència ni els recursos financers per a mantenir propietats com la de Vallparadís de Terrassa.

La destitució del prior complicava una situació que ja s'havia fet insostenible, tant per l'actitud dels frares com per les despeses de la propietat que no podien pagar. És evident que fra Jaume intentava liquidar els deutes i pagar els creditors abans de deixar per sempre el seu càrrec, però no va poder fer-ho, i va ser fra Bernat de Far qui va haver d'encarregar-se de la liquidació i la venda de la propietat. En un document del 22 de febrer de 1422 consta que el mateix fra Jaume Pujades, prior, havia afegit el priorat de Terrassa a les seves responsabilitats però, per tal d'evitar els problemes que la seva absència podia causar en un moment tan difícil per al convent, nomenà com a sotsprior fra Pere Ayners.⁴¹ El juliol del 1422, els frares varen vendre les rendes sobre unes propietats a Terrassa i el desembre del mateix any, o sia, dos anys i mig després de la decisió del capítol de Montpeller de substituir fra Jaume, varen vendre també el mas des Pahal, una propietat que tenien al carrer Major.⁴² Aquesta venda la realitzà fra Romeu Brocart, *deodatus* del convent del Carme de Terrassa.

Claustre del castell cartoixa de Vallparadís. Foto: Domi Mora. Museu de Terrassa.

Entre les possessions que tenien, hi havia uns molins i algunes cases a la mateixa parròquia de Sant Pere de Terrassa, tots aquests, sense cap dubte, pertanyents als territoris adquirits amb la compra feta l'any 1413. El fet que fra Jaume Pujades assumís la regència del convent de Terrassa, nomenant un sotsprior per ajudar-lo, indica la manca de viabilitat de Vallparadís i la intenció de l'orde de liquidar els béns que tenien abans de marxar definitivament de Terrassa. Cap a l'any 1424, els documents, quan parlen del convent de Santa Maria del Carme, ja no hi afegeixen "de Vallparadís", però semblava que la situació econòmica s'havia deteriorat significativament. És possible que l'apostolat dels frares del Carme ja s'hagués acabat i que els documents que hem trobat indiquin la fi d'una època poc profitosa per a l'orde. Sigui com sigui, la venda de les propietats va durar més temps i l'octubre del 1426 fra Nadal Garriga, aleshores prior del convent de Barcelona, s'encarregava de liquidar les propietats restants.⁴³ Moltes propietats ja no eren de gaire valor perquè els carmelites no n'havien tingut cura. La venda del mas de Ses Oulomares es va efectuar el 24 de novembre de 1426 i varen ser fra Llorenç Lliura, conventual del convent de Santa Maria del Carme de Terrassa i procurador del lector en Teologia, i el prior de Barcelona, fra Joan Xifre (Xiferre en aquests

documents) de Vallparadís, aquells qui van substituir fra Bernat de Far en aquesta ocasió.⁴⁴ Pere Vidal havia de pagar als frares i a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona un parell de capons i 9 sous i 4 diners de tern de Barcelona, cada any, per Nadal. També havia de fer al mas sis "podades (...) batudes tot quot dicta domus vocate de Cartuxa habebit (...) una jovam (...) quintum de omnibus spletis quos Deus dederit in quadam pecia terre vocata la Clota"; però la venda de les propietats arruïnades no cessava i el "mas dez Sa Costa", situat a les muntanyes de les Garrigues, a la mateixa parròquia de Sant Pere, fou venut el 24 de novembre de 1426.⁴⁵ D'altres cases arruïnades que vengueren els frares en aquesta època foren les que pertanyien als germans Font, Joan i Bartomeu, fills del difunt Bartomeu Font, de la parròquia de Sant Pere, per bé que, en el moment de la venda, eren de la de Santa Eulàlia.⁴⁶ També varen vendre el mas de Ses Alberedes, situat al districte de muntanyes de Puig Esteve.⁴⁷ La responsabilitat de fra Joan Xifre era evident: es tractava de vendre tot el que pogués abans que els frares abandonessin Terrassa.⁴⁸ Les propietats que els carmelites havien adquirit dels cartoixans es trobaven a la ribera del riu de Vallparadís, i consistien en cases de pagès i terra de conreu. Els frares del Carmel conreaven la terra i, fins i tot, tenien bestiar. No sabem si el bestiar es limitava a una vaca o si aquesta va ser l'última pertinença que van haver de vendre's, però l'any 1429 la varen vendre a Joan Ramoneda, del mas de Canyet, a la parròquia de Sant Pere de Terrassa.⁴⁹ Era de pell grisa o clara, i el preu que n'obtingueren era de 6 florins d'or d'Aragó, una suma considerable perquè esperaven que la vaca tingués cria. El contracte de venda tenia unes condicions importants: que el comprador li donés bona pastura, que en tingués força cura i no la vengués, ni que tampoc no vengués la cria que pogués tenir sense obtenir el permís dels frares de Santa Maria del Carme del convent de Barcelona. Ens preguntem per què no la traspassaren al venedor sense aquesta darrera condició, que seria molt difícil de complir. Sembla que la vaca va ser l'última peça d'un trencaclosques que havia durat més de setze anys, sense donar cap resultat positiu.

L'any 1432, Jofre de Sentmenat, autoritzat per l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, comprà la propietat i posà fi a una època poc feliç per als carmelites de Terrassa. El castell de Vallparadís quedà en mans de la família Sentmenat fins al 1852, quan passà a la família Maurí, que hi varen viure fins a aquest segle.⁵⁰ Avui dia és museu de l'Ajuntament de Terrassa, un fet irònic perquè, abans que Jofre comprés la propietat, el Consell i els jurats de la vila, reunits el 8 de desembre de 1427, ja havien acordat comprar-la.⁵¹ Prengueren aquesta decisió després de moltes deliberacions, probablement iniciades l'any 1422, quan fra Bernat de Far i fra Pere Ayners assistiren a una reunió del Consell com a testimonis de l'Acta dels regidors de la vila.⁵² Pel que se'n pot deduir, hi havia algun conflicte sobre la compra de la casa, potser per les complexes relacions entre el castell i les cases, molins i totes les altres dependències del Sagramental, o bé per la intervenció de Jofre de Sentmenat o perquè no s'havien pagat les contribucions de talla. Els maldecaps del procurador, fra Bernat de Far, i del definidor i prior de Terrassa, fra Jaume Pujades, duraren molts anys fins que, per fi, varen poder vendre tota la propietat i les seves dependències.

En conclusió, és evident que la compra dels territoris de Vallparadís i la fundació del convent de Santa Maria del Carme varen ser uns errors que varen costar cars a l'orde, i especialment al convent del Carme de Barcelona. Hem de recordar, però, que l'orde patia uns anys de divisió i decadència, anys que potser es poden considerar de preparació per als canvis de la renaixença de l'orde i que, sense cap dubte, dificultaren la vida dels carmelites. Els terrenys de Terrassa eren massa grans i massa complicats per a un orde que tenia força dificultats per a mantenir-se bé econòmicament. El convent de Salgar ocupava una àrea més petita i per això era més fàcil mantenir-lo; això no obstant, al sector eremític li mancaven els mitjans econòmics per continuar sostenint convents fora dels centres urbans. Fra Bernat de Riu-sec, soci del general de l'orde entre 1420 i 1425, ja d'edat avançada, degué anar a viure a Peralada fins que morí entre 1425 i 1434, sens dubte trist i desil·lusionat amb l'ensulsiada d'un somni.⁵³ Mentrestant, sembla que fra Jaume Berenguer va continuar el seu apostolat a Peralada i que fra Bernat de Far va restar al convent de Barcelona, desenvolupant la seva feina en el càrrec de procurador de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona.⁵⁴ El malaurat capítol de la fundació de Santa Maria del Carme de Vallparadís s'havia tancat, però la seva història suggereix que la dicotomia de l'orde del Carme durant l'edat mitjana originava problemes espirituals i personals dins la província de Catalunya, conflictes que, potser per manca de documentació, resten desapercebuts o desconeguts.

RELACIÓ DELS CONVENTUALS DE SANTA MARIA DEL CARME DE VALLPARADÍS (1414-1432)

1414. Fra Jaume Berenguer, mestre en Sagrada Escripura, prior, fra Montserrat de Puigalt, fra Antoni Adrover, fra Bernat de Far.

1415. Fra Jaume Berenguer, prior, fra Montserrat de Puigalt, fra Antoni Adrover, fra Miquel Massot i fra Bernat de Far.

1416. Fra Jaume Berenguer, prior.

1419. Fra Jaume Berenguer, prior.

1420. Fra Jaume Pujades, mestre en Sagrada Escripura, Barcelona, fra Jaume Berenguer, prior, fra Joan Xifre, prior, Barcelona.

1422. Fra Jaume Pujades, mestre en Sagrada Escripura, prior, fra Pere Ayners, sotsprior, fra Pere de Fuxó, sagristà, fra Bernat de Far, fra Romeu Brocart, *deodatus*, fra Montserrat de Puigalt.

1423. (Capítol) Fra Jaume Pujades, prior, fra Antoni Barceló, fra Montserrat de Puigalt, fra Pere de Fuxó, fra Joan Deuna, fra Andreu Marmenchs, fra Bernat Marc[ol], fra Miquel de Puig, fra Bernat de Far, fra Bartomeu Pons i fra Roderic de Vilamajor; i de la casa de Barcelona, fra Nadal Garriga, fra Llorens de Coll de Saus, fra Guillem des Pla, fra Pere Ayners i fra Montserrat Puigalt (notem que aquests podien haver-se traslladat de Terrassa a Barcelona quan fra Jaume Berenguer fou destituït del seu càrrec).

Des d'aquest moment, fra Bernat de Far continuava com a procurador de Santa Maria del Carme de Vallparadís, mentre visqués al convent de Barcelona.

1426. Fra Llorenç Lliura.

NOTES

1. Vegeu Joaquín SMET, *Los carmelitas. Historia de la Orden del Carmen*, Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 1987, I, *Los origenes. En busca de la identidad*, p. 66, 97.
2. SMET, *Los carmelitas*, op. cit., p. 66.
3. Vegeu Pau M. CASADEVALL, *50 anys de la restauració de la província carmelitana de Catalunya 1932-1982*, Barcelona, Edicions Kàrmel, 1986, p. 27.
4. Vegeu Pau M. CASADEVALL, *50 anys de la restauració de la província carmelitana de Catalunya 1932-1982*, Barcelona, Edicions Kàrmel, 1986, p. 27. Per a la fundació del convent de Xelva, el primer convent observant a la Corona d'Aragó, vegeu John R. H. MOORMAN, *Medieval Franciscan Houses*, New York, St. Bonaventure, 1983, p. 130, i per al convent del Sant Esperit, vegeu Jill R. WEBSTER, *Franciscanismo de la reina de Aragón, Doña Maria de Luna (1396-1406)*, "Archivo Iberoamericano", XLII (1982), p. 96, doc. 33, 21 d'octubre, 1404.
5. Per a informació sobre aquesta fundació, vegeu *Cartuja de Vall de Crist 1385-1985*, "VI Centenario. Actos Conmemorativos, Ponencias y Comunicaciones". Sogorb, Publicacions del Centre d'Estudis de l'Alt Palància, 1985.
6. SMET, *Los carmelitas*, p. 116-117.
7. Josep SOLER I PALET, *Egara-Terrassa*, Terrassa, Tallers gràfics Joan Morral, 1928, p. 87.
8. Josep SOLER I PALET, *Egara-Terrassa*, op. cit., p. 87.
9. *Acta Capitulum Generalium Ordinis Fratrum B. V. Mariae de Monte Carmelo*, Roma, Apud Curiam Generalitiam, 1914, I, p. 160.
10. Cal afegir-hi que els pares de fra Bernat, Maria i Nicolau, vivien a Barcelona. En Nicolau, mercader, va ser enterrat a la parròquia de Santa Maria del Pi, de Barcelona. Vegeu Miquel GOLOBARDES VILA, *El convento del Carmen de Peralada*, Barcelona, Josep Porter, 1953, p. 133, Testament de Francina, filla de Guillem Figuera de Peralada, 5 de novembre, 1420. Agraeixo aquí la gentileza i l'ajuda del P. Pau Casadevall durant la preparació d'aquest estudi.
11. Josep SOLER I PALET, *Egara-Terrassa*, p. 87-88. (Hi esmenta «fra Bartomeu de Riu-sec», però el nom correcte és Bernat i no pas Bartomeu).
12. Vegeu Josep SOLER I PALET, *Egara-Terrassa*, p. 87-88. L'original del document es troba a l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa, Llibre del batlle Joan Bosch, f. 49 r.-v., 13 de desembre, 1413. Agraeixo aquí l'ajuda de l'arxiver de l'Arxiu Històric de Terrassa, Pere Puig i Ustrell, que buscà infatigablement tots els documents utilitzats en aquest estudi.
13. AHC de Terrassa, Llibre del batlle Felip des Carner, 1429-1431, f. 45 v.-46 v. S'hi fa referència al blat procedent del mas de Riu-sec que varen vendre els carmelites.
14. Vegeu nota 7.
15. AHC de Terrassa, Llibre del batlle Joan Bosch, f. 49 r.-v., 13 de desembre, 1413; f. 52 r.-v., 10 febrer de 1414. Calculant que havien de passar 30 dies des de la crida del batlle del 13 de desembre, la primera paga devia efectuar-se a mitjan gener de 1414.
16. AHC de Terrassa, Llibre del batlle Joan Bosch, f. 55 v.-56 r.
17. AHC de Terrassa, Llibre del batlle Joan Bosch, f. 57 v.
18. AC, Barcelona, Julià Roure, 1412-1413, 21 d'octubre de 1412 i 31 de març de 1413.
19. AHC de Terrassa, Llibre del batlle Joan Bosch, f. 57 v., document molt deteriorat.
20. AHC de Terrassa, Llibre del batlle Joan Bosch, f. 57 v.
21. AHC de Terrassa, Llibre del batlle Joan Bosch, f. 59 v.
22. S. CARDÚS, *Historial del castell i quadra de Vallparadís de Terrassa*, Barcelona, 1936, p. 99.
23. AHC de Terrassa, Castell cartoixa. Paper sense classificar. Del seu interès el transcrivim a continuació, tot mantenint l'ortografia del document. Abans de l'inici del text, es troben les paraules "Iesus Christus": "Yo Frare Bernat Far de la horde de Madona Santa Maria del Carme de Bersalona, percuredor de la casse e castell qui solien ésser monestir de Cartuix he del Carme e de l'espitall de Sente Creu de Bersalona, la qual casse e castell és en la perròquia de Sent Pera de Tarrasse he are és de Mosèn Jofra de Sentmanat, atorch he regonech a vós, sényer en Ffrancesch, senyor del mas Agell, que m'avets paguat per lo mas Agell

- per le callenie una quartera de espelta e un fex de paya e una jove he una cistella e una carebasse, he per lo mas de Se Illa una cortere e mige de espelta de callenie, he un fex de paya e una jove he una gallina de cens, e tres dinés de cens. Item, per Font Colloma me avets paguade una cortera de espelta de callenia he un fex de paya he una jove, he per le queste de la montaya un sou VI diners, sseran en diners XIII sous IX diners, e axi com està en veritat que'ls he aguts he rebuts, fas-vos lo present albarà escrit de la mia mà pròpia cens cegell, lo qual fou fet digmenge a V dies del mes de octubre en l'any XXXII, lo qual cens desús dit és per l'any de XXXI." Al peu del foli es troba "Francesch" i, al darrere del pergami, "Ffranciscus Valls de Vilella de Santa Maria de Caulas de Muntbuy."
24. AHC de Terrassa, Llibre del batlle Felip des Carner, 1425, f. 43 v., 13 de maig, 1426.
 25. AHC de Terrassa, Llibre del batlle Felip des Carner, 1425, f. 56 v.: el blat del mas de Sant Cristòfor, 4 de juliol, 1426; f. 106 v.: les olives i altres productes del mas de Ses Oliveres, de la parròquia de Sant Pere de Terrassa, 19 d'octubre, 1426; f. 116 r.: civada al preu de 5 sous per quartera que fra Bernat de Far havia penyorat a casa de Gabriel Salarch. El saig donà 10 dies per a redimir-la, 20 de novembre, 1426; f. 116 r. (document 2): vi de la quadra a un preu de 8 sous per "pannora", i un total de 10 "pannores". També 10 dies donats per a redimir-la, 20 de novembre, 1426; Llibre del batlle Fermí Rovira, 1427-1429, f. 19 r.: *in encantu publico* civada a 5 sous per quartera que havia penyorat a casa de Bernat Sa Torra de Terrassa. Es donen 10 dies per a redimir-la, 24 de setembre, 1427; f. 19 r. (document 2): igual però penyorat a casa de Cristòfor Aimeric de Terrassa. Fra Bernat de Far tenia fins al diumenge següent per a redimir-la, 24 de setembre, 1427; Llibre del batlle Felip des Carner, 1429-1431, f. 45 v.-46 r.: blat del mas de Riu-sec i blat d'altres terres que tenien els carmelites, 14 de juliol, 1429; Llibre del batlle Felip des Carner, 1431-1432, foli sense número: blat de propietats carmelites, 3 de juliol, 1431.
 26. AHC de Terrassa, Llibre del batlle Felip des Carner, 1431-1432, foli sense número; el document és tan deteriorat que és difícil saber els detalls d'aquest pagament, el qual ha de ser liquidat, però, abans del maig del 1432, 23 d'agost, 1431.
 27. AHC de Terrassa, Batllia, Processos 1427-1430, 14 de juny, 1430, en referència al difunt Guillem Far, del mas de Sa Castlania. Es tracta d'un deute de 18 florins a favor de la filla del difunt, Violant, dona de Francesc Nugans del mas de Far, de la parròquia de Sant Pere de Terrassa.
 28. AHC de Terrassa, Pergami VI-60, de l'1 d'agost, 1421. Guillem de Far, de la parròquia de Sant Pere, paga aniversaris a Santa Maria de Terrassa, pertanyent a l'orde de Sant Ruf.
 29. AHC de Terrassa, notari Joan Bertran, *Manuale*, 1419-1421, f. 58 r., 6 de juliol, 1420.
 30. AHC de Terrassa, notari Joan Bertran, *Manuale*, 1419-1421, f. 56 r.-58 r., 6 de juliol, 1420 (dos documents). El procurador, Ramon Mora, hi intervingué el 20 de juny, 1420, però no tenim aquest document.
 31. Fra Gabriel WESSELS, *Acta Capitulum Generalium Ordinis Fratrum B. V. Mariae de Monte Carmelo*, Roma, apud Curiam Generalitiam, 1914, I, p. 139.
 32. Vegeu Gabriel WESSELS, *Acta*, I, p. 160.
 33. Vegeu la nota 29.
 34. Vegeu Pau M. CASADEVALL, *Set-cents anys de presència dels carmelites a Barcelona (1292-1992)*. Breu notícia, Barcelona, Ed. Pares Carmelites, 1992, p. 83, i nota 32. Fra Jaume Pujades assumí la regència del convent de Terrassa després de la destitució de fra Jaume Berenguer.
 35. Vegeu notari Joan Bertran, *Manuale*, 1419-1421, f. 58 v.
 36. AHC de Terrassa, notari Joan Bertran, *Manuale*, 1421-1422, f. 68 r.: Bernat Vidal, procurador de l'hospital de Terrassa, acusa rebuda a fra Jaume Berenguer, mestre en Sagrada Escripura, *olim prior*, de censos, diners i béns que l'exprior devia a l'hospital; f. 69 r.: fra Jaume Berenguer, *olim prior*, acusa rebuda a Guillem de Muntanyans, *miles*, de 38 lliures de Barcelona de tern, el preu del mas anomenat "lo mas del moli Sobirà", situat dins la quadra del monestir de Santa Maria del Carme, dins la parròquia de Sant Pere de Terrassa, el 3 de març de 1422. Aquest mas pertanyia a Bernat Berenguer d'Avinyonet, de la diòcesi de Girona.
 37. Vegeu Miguel GOLOBARDES VILA, *El convento del Carmen de Peralada*, p. 133 i 139. És interessant de remarcar que els dos amics, fra Jaume Berenguer i fra Bernat de Riu-sec, se n'havien tornat a viure al mateix convent, i que tots dos eren marmessors del testament de la germana de Jaume Berenguer, Francina. Com que aquesta era filla de Guillem Figuera, suposem que tant Jaume com ella nasqueren de la mateixa mare, però no del mateix pare.
 38. Ms. "Comtelles", però creiem que hauria d'ésser "Centelles"; vegeu AHC de Terrassa, notari Lluís Agustí, *Manuale*, 1413-1415, f. 82 r.
 39. AHC de Terrassa, notari Lluís Agustí, *Manuale*, 1413-1415, f. 86 r., 4 de desembre, 1414. Hi consta, al f. 85 v., un altre document sobre la qüestió de les propietats, però com que és molt deteriorat no podem llegir-ne el nom. El capítol es troba al f. 96 v. del mateix manual.
 40. AHC de Terrassa, notari Lluís Agustí, *Manuale*, 1411-1413, f. 87 r.
 41. AHC de Terrassa, notari Joan Bertran, *Manuale*, 1421-1422, f. 122 r. (hi falta el f. 121 v.).
 42. AHC de Terrassa, notari Joan Bertran, *Manuale*, 1421-1422, f. 174, 5 de juliol, 1422. El document situa aquest mas dins la parròquia de Sant Pere de Terrassa.
 43. AHC de Terrassa, notari Jaume Gili, *Primum Manuale*, 1426-1427, f. 61 v., un document que només té l'incipit; f. 65 r., 17 d'octubre, 1426: Pere Vidal de Terrassa rep la propietat arruïnada de Ses Oulomares, a la parròquia de Sant Pere de Terrassa. Al marge, hi ha una nota del notari "vaccat quid est infra firma eum per fratrem Bernardum de Faro".
 44. AHC de Terrassa, notari Jaume Gili, *Manuale*, 1426-1427, f. 74 r.-v. Suposem que aquest document confirma el del f. 65 r., del 17 d'octubre, segons el qual Pere Vidal acceptà el mas de Ses Oulomares, i que ara estipulen les condicions del contracte. Té el mas en emfiteusi.
 45. Les condicions de la venda del mas en emfiteusi són complicades i, per ordre de fra Nadal Garriga, mestre en Sagrada Escripura i prior de Santa Maria del Carme, de Barcelona, sembla que durant 30 dies *et ultra* l'assumepte devia anar a compte de Jaume Ça Torra, corredor públic de la vila de Terrassa, i que Vidal havia de pagar 30 florins d'or d'Aragó per la transacció.
 46. AHC de Terrassa, notari Jaume Gili, *Secundum Manuale*, 1427-1429, f. 102 r.
 47. AHC de Terrassa, notari Jaume Gili, *Secundum Manuale*, 1427-1429, full solt amb data 10 setembre, 1429.
 48. Cf. Gabriel WESSELS, *Acta*, I, p. 170 (1425): "Item ordinamus quod Conventus Terrasciae sit Conventus Barchinonae, et ordinamus quod expensae factae pro defensione Conventus Terrasciae per Fratrem Johannem Ciferrii solventur triginta una libr. IX s. per Conventum Barchinon".
 49. AHC de Terrassa, Jaume Gili, *Secundum Manuale*, 1427-1429, f. 166 r., 1 de setembre, 1429.
 50. Josep SOLER I PALET, *Egara-Terrassa*, p. 88. Hi figura un dibuix del castell cartoixa de Vallparadís a l'anvers de la pàgina següent.
 51. AHC de Terrassa, Llibre de Consells de la Vila, 1422-1447, papers solts, f. 21 r., 8 desembre, 1427.
 52. AHC de Terrassa, Llibre de Consells de la Vila, 1422-1447, f. 3 r.-4 v., 24 de novembre, 1422. És possible també que el conflicte sobre el pagament de la talla, de l'any 1426, fos una indicació de la necessitat de trobar un comprador per als terrenys dels carmelites.
 53. Ordenat sacerdot el 18 de febrer de 1391 (ADB, Reg. Ordinacions 7, f. 119 v.), és probable que tingué més de 50 anys quan morí.
 54. Fra Jaume Berenguer va ser ordenat sacerdot el 15 de març de 1402 (ADB, Reg. Ordinacions 8, f. 82 v.) i fra Bernat de Far, el 12 de març de 1418 (ADB, Reg. Ordinacions 9, f. 11 r.).